

Ehl-i Sünnet Kelamında Tekvin Sıfatı İle İlgili Tartışmalar ve Eş'arilerin Açmazları

Necati ŞAHİN

Öğr. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Kelam Ana Bilim Dalı, Konya, Türkiye.
nsahin@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri

Öz

Makale Geçmişi

Geliş : 16.05.2022

Kabul: 27.06.2022

Yayın: 30.06.2022

Anahtar

Kelimeler:

Kelam, Tekvin,
Yaratılış, İlahi
sifatlar, Eş'ariler.

Tekvin meselesi aslında hep insanın merakını celbeden bir konu olmuştur. Arap dilinde tekvin kelimesi tef'il babında k-v-n kökünden türetilmiş bir mastardır. Bu terim, tef'il kalıbında meydana getirme, yoktan yaratma gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Tekvin meselesi aslında birçok açıdan tartışılmakla birlikte, yaratmanın yoktan olduğu konusunda genel olarak ilahi dinlerin ve özel olarak da İslam ekollerinin görüşleri birbirine yakındır. Eş'ariler yaratma konusunda eylemi gerçekleştiren bir sıfat olarak gördükleri kudret sıfatına ağırlık verirken, Maturidiler, kudret sıfatının yanında tekvin sıfatına ayrı bir önem atfetmişlerdir. Çünkü kudret sıfatı, bir şeye güç yetirilebileceğini ifade ederken, tekvin sıfatı onu kesin olarak ortaya koymayı ifade eder. Maturidilere göre tekvin, Allah'ın zatı ile kaim ezeli bir sıfat olmasından hareketle yaratma eylemi bu sıfatla gerçekleşmektedir. Burada Eş'ariler Maturidilerin aksine yaratma fiilini kudret sıfatına yüklemekle hem güç hem de eylemin tek sıfatta gerçekleştiğini iddia etmektedirler. Halbuki bir şey hakkında güç ve kuvvet sahibi olmak, onunla ilgili bir tasarrufta bulunmak ayrı bir durumdur onu yaratmak varlık sahasına çıkarmak ayrı bir durumdur ve farklı sıfatlara sahip olmayı gerektirmektedir.

Discussions Regarding the Takwin Attribute in Sunni Theology and the Dilemmas of the Ash'aris

Article Info

Abstract

Article History

Received : 16.05.2022

Accepted: 27.06.2022

Published: 30.06.2022

Keywords:

Kelam, Takween,
Creation, Divine
Attributes, Ash'aris.

The issue of creation has always been a subject that attracts people's curiosity. The word takween in the Arabic language is an infinitive derived from the root of k-w-n in the form of ta'feel. This term is used in ta'feel form in terms of forming and creating from nothing. Although the issue of creation of the universe is discussed in many respects, the views of divine religions in general and Islamic Kalam schools in particular are similar to the fact that creation was made from nothing. While the Ashari's focused on the attribute of power (qudrah), which they regarded as an adjective that carried out the action on creation, the Maturidi's attached a special importance to the attribute of takween in addition to the attribute of power. This is because the attribute of power means that something can be done, while the attribute of takween expresses what is accomplished. According to Maturidi's, the act of creation takes place via this attribute because of the fact that takween is an eternal attribute that is directly associated with Allah. Here, the Ash'arites, unlike the Maturidis, attribute the act of creation to the attribute of power, and they claim that both power and action occur in one attribute. However, having power and power about something and making a disposition about it is a separate situation, creating it and bringing it into existence is another situation and requires having different attributes.

Atıf/Citation: Şahin, Necati. "Ehl-i Sünnet Kelamında Tekvin Sıfatı İle İlgili Tartışmalar ve Eş'arilerin Açmazları". *akif* 52/1 (2022), 46-64.

DOI: <http://dx.doi.org/10.51121/akif.2022.15>

"This article is licensed under a *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License* (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Tekvin/yaratma/yaratılış konusu, tarih boyunca insanoğlunun neden/niçin/nasıl olduğu konusunda hep ilgilendiği bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasında çeşitli yönlerden tartışılmasının yanında, ilahi dinlerin ve özellikle İslam ekollerinin yoktan yaratma üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Yaratma eyleminde aktif olan ilahi sıfatın kudret olduğu ve tekvin sıfatının hâdis olduğu konusunda Eş'ariler görüş birliği içindedirler.¹ Hatta bu durumu genel olarak ifade edersek, bütün meselelerde Eş'ariler hep Allah'ın kudret yönüne vurgu yaparken, Matüridiler ise O'nun hikmet yönünü önceleme yoluna gitmişlerdir.

Matüridiler ise, yaratma konusunda kudret sıfatı ile beraber müstakil olarak tekvin sıfatına da ayrı bir önem atfetmişlerdir. Buradaki kudret, bir şeye güç yetirilebileceğini ama kesin olarak gerçekleşmeyebileceğini ifade etmektedir. Tekvin sıfatı ise onu kesin olarak ortaya koyup gerçekleştirmek anlamına gelmektedir.² Dolayısıyla Matüridi ekolü açısından tekvin, yaratma eyleminin kendisiyle gerçekleştiği Allah'ın zatı ile kaim ezeli bir sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kısa girişten sonra konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı için, Tekvin sıfatının lügat ve terim manalarının açıklanması kanaatimizce daha isabetli olacaktır.

1. Tekvin'in Lügat ve İstilah Manaları

Tekvin, sözlük anlamı olarak yaratma, vücuda getirme, yokluktan varlık sahasına çıkarma, oluşturma gibi anlamlara gelir.³

Yine tekvin, yok olan bir şeyi yokluktan varlığa çıkarmak, var etmek demektir. Bunların dışında tekvin; yaratma, varolan bir şeyi meydana getirme anlamına gelen îcad; bir şeyi yaratmak, örneği olmayan bir şeyi yoktan var etmek anlamına gelen tahlik; bir şey üzerinde etki sahibi olmak anlamına gelen te'sir; tasarlamak, ilk olarak ortaya çıkarmak anlamına gelen ihdas ve tasarlamak, icad etmek anlamına gelen ihtira' kelimeleriyle de ifade edilmiş olup, yaratmak, rızık vermek gibi Allah'ın fiili sıfatlarının merciidir. Allah'ın zatı ile kaim, ezeli ve subuti bir sıfattır. Madum olan bir şeyi,

¹ İsmail Hakkı İzmirli, *Yeni İlm-i Kelam* (İstanbul: y.y., 1340-1343), 2/121.

² Kemal Işık, *Maturidi'nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı* (Ankara: y.y., 1980), 24-26.

³ Celaleddin b. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab* (Beyrut: Dar'u-Sadr, ts.) 13/364-365; İbrahim Mustafa vd., *el- Mu'cemu'l-Vasit* (Tahran: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 2/812; Mecdüddin Muhammed b. Yakub Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, (Beyrut: Daru'l-İlm, ts.), 4/264.

yokluktan çıkararak vücuda getirmektir.⁴ Bununla birlikte bu kelimeyle eş anlamlı veya yakın anlamlı kullanılan halk, ibda' gibi kelimeler de kullanılmaktadır.

Mâtüridî kelamcılarına göre ıstilahtaki anlamda tekvin, Allah'ın ezeli bir sıfatı olup, âlemi ve âlemin parçalarından her birini, tayin ettiği vakitte icad etmesi ve yaratmasıdır.⁵ Buna göre tekvin, Allah Teala'nın zatıyla kaim olan, bilfiil yaratması ve icad etmesi şeklinde subûti sıfatlarından biri olarak tarif edilebilir.⁶

İslam itikadının günlük hayata yansımaları olarak yaratma teriminin, olmayan bir şeyi var etme anlamında Türkçe'de de kullanıldığı müşahade edilmektedir. Tekvin ile ilgili kavramsal çerçeveden sonra, ilahi dinlerin bu meseleye nasıl baktıklarını kısaca aktarmak konu bütünlüğünü sağlamak açısından faydalı olacaktır.

2. İlahi Dinlerde Tekvin Anlayışları

Tekvin konusunu İslam inancı açısından ele almadan önce, Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın bu konudaki görüşlerine bir göz atmak gerekir. Bu husus, İslam öncesi ilahi dinlerin konuya getirdiği çözümü aktarması bakımından önemli gözükmektedir. Çünkü ilahi dinlerin yaratma konusundaki bakış açıları oldukça birbirine yakındır. Bunu o dinlere ait ilahi kitaplarda da görmek mümkündür. Şimdi sırasıyla Yahudilikten başlamak üzere ilahi dinlerin bu konuyu nasıl değerlendirdiklerini görelim.

2.1. Yahudilik'te Tekvin

Yahudiliğin kutsal kitabı Ahd-i Atik'te yaratılışa müstakil bir bab ayrılmış ve bu mesele hakkında geniş bilgi verilmiştir. Bu kitaba göre kâinattaki her şey Allah tarafından altı günde yaratılmış ve yedinci günde Tanrı istirahat etmiştir.⁷ Kâinatın yaratılışı göklerden gelen bir ışıkla başlamış, önce yer ve ardından gökler yaratılmıştır. Yerin göklerden ayrılması, yeryüzünün insan için hazırlanması ve insanın yaratılmasıyla tamamlanmıştır.⁸

⁴ Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM Yay., 2017), 314-315; Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelâm* (Konya: Tekin Kitabevi, 2001), 239; Mustafa Sait Yazıcıoğlu, *Maturidi ve Neseî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı* (İstanbul: MEB Yay., 1997), 58.

⁵ Ömer Neseî, *İslam İnancının Temelleri Akaid*, Haz. M. Seyyid Ahsen (İstanbul: Otağ Yay., 1973), 82.

⁶Topaloğlu-Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 314-315; Muhittin Bağçeci, "Tekvin", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Ed. Duran Kömürcü (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000), 8/41.

⁷ *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1972), Tevrat, Tekvin, 1/1-31, 2/1-3.

⁸ Tekvin, 1/1.

Yoktan yaratılış düşüncesinin ilk defa Ahd-i Atik ile ortaya çıktığı bilinmekle birlikte, doğrudan yoktan yaratılış ifade eden bir metne rastlanmamaktadır. Ahd-i Atik'in Jerussalem nüshasında yer alan "...Ey oğul! Yer, gök ve arasındakilere bak ve itiraf et ki Allah onları var olmayandan, yoktan yaratmıştır" ifadesi, Yahudiliğin yoktan yaratılış inancına sahip olduğunu belirten tek belgedir.⁹ Bununla birlikte Yahudilikteki yaratma konusu ile ilgili geniş bilgiler verilebilir;¹⁰ ancak bu kısa bilgilerden sonra, şimdi Hıristiyan itikadında bu meseleye nasıl bakıldığını kısaca ortaya koymak konu bütünlüğü açısından yararlı olacaktır.

2.2. Hıristiyanlık'ta Tekvin

Hıristiyanlık, yaratılış hadisesini Ahd-i Atik'te olduğu şekliyle kabul etmiştir. Çünkü Tekvin'ül-Mahlukat babı Ahd-i Cedid'te yer almamıştır. Ahd-i Atik'teki tekvin bahsi Hıristiyanlık tarafından aynen benimsenmiştir. Bu yüzden iki dinin yaratma konusuna bakışları aynıdır. Yine Ahd-i Cedid'de yoktan yaratılış anlamına gelebilecek ifadeler bulunmaktadır. Örneğin "Her şey O'nunla oldu ve olmuş olanlardan hiçbir şey O'nsuz olmadı".¹¹ ifadesi bunlardan biridir.

Her iki dinin yaratılış anlayışında "Sebt günü"¹² ihtilafından başka bir ayrılık yoktur ve Tanrı'nın yaratması yoktan olmuştur.

2.3. İslam'da Tekvin

İslam'ın bu konudaki tercihi, insanlık tarihinin yaratılış konusunda ortaya koyduğu; yoktan yaratılış, kadim bir maddeden türeyiş, südur teorisi ve kendiliğinden meydana gelme şeklinde dört maddede özetleyebileceğimiz izahlarından "yoktan yaratılış" yönünde olmuştur.¹³ Bu konu metafizik boyutta olduğundan bir türlü tam olarak izahı yapılamamış, insanoğlu da bu konudaki merakını giderememiştir.¹⁴ Bu

⁹ Abdurrahman el-Bedevî, *Mevsûatü'l-Felsefe* (Beyrut: y.y., 1984), 70-72; Tevfik Yücedoğru, *İslam İtikadında Yaratılış* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay., 1994), 7.

¹⁰ Bk. Musa b. Meymun, *Delaletü'l-Hairin*, haz. Hüseyin Atay, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1974), 49-52.

¹¹ Yuhanna, 1/3.

¹² Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş* (Ankara: AÜİF Yay., 1955), 250.

¹³ Muhammed Basil et-Tai, "Dakiku'l-Kelam: Kelam Kozmolojisinin Bilimsel Değeri" çev. Mehmet Bulğen, *Güncel Kelam Tartışmaları*, edt. Mehmet Bulğen-Enis Doko (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2017), 328-329; Cağfer Karadaş, *Bâkullâni'ye göre Allah ve Alem Tasavvuru* (Bursa: Arasta Yay., 2003), 112-121.

¹⁴ Yücedoğru, *İslam İtikadında Yaratılış*, 1-2.

hususla bir ayette de şöyle işaret edilmiştir: “Ben ne göklerin ve yerin yaratılışında ne de kendilerinin yaratılışında onları şahit tuttum. Saptıranları da (hiçbir zaman yaratılışta) yardımcı edinmiş değilim.”¹⁵

Buradan hareketle İslam tarihi boyunca bazı düşünürler yaratılış konusuyla ilgilenmenin beyhude olduğunu, bu konunun aklın sınırlarını aştığını ve sonuna kadar çözülemez olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁶ Ancak bunun yanında İslam dünyasında yaratılış konusunda farklı düşünen ve yoktan yaratılış yerine yaratılışın südür ile olduğunu ileri süren düşünürler de olmuştur. Bu bakımdan, İslam dünyasında yaratılış konusunda görüş birliği mevcut değildir. Fakat İslam kelimcileri daima “yoktan yaratılış” görüşünü benimseyip savunmuşlardır. Yaratılış konusu, İslam düşünce tarihinde müstakil bir problem olarak ele alınmasına rağmen, bu inancın hangi kaynaktan çıkarıldığı açıklanmamıştır.

Örneğin Gazzali'nin başlatmış olduğu Tehâfütler,¹⁷ alemin ezeliyeti veya hudûsu başlığı altında geniş tartışmalara yer vermektedir. Ancak bu eserlerde devamlı “yoktan yaratılış” prensibinden hareket edilmiş ve İslam inancının sahip olduğu yoktan yaratılış inancının kaynakları gösterilmemiştir. Özellikle yaratılışın nasıl olduğu bu eserlerin konusu olmamıştır. İbn Rüşd (ö. 595/1198) de yaratılış konusu ile beraber, alemin ezeliyeti meselesini de Gazzali'ye karşın aynı şekilde ele almış ve Kur'an'dan kadîm bir madde şeklinde delil getirmeye çalışmıştır.¹⁸

İslam filozofları da sıfatlar konusunda yaklaşık olarak aynı görüştedirler. Örneğin İbn Rüşd, Eş'ariliğin zat ve sıfatlar konusundaki anlayışının Allah'ın cismaniyeti görüşünü ve ilahların birden fazla oluşunu gerektireceğini belirtmektedir.¹⁹

Dini sahada yapılan çalışmalarda ise konu, bir kısmında sadece felsefe bir kısmında da pozitif ilimler ve felsefe açısından ele alınıp işlenmiştir. Bu konunun dini yönü bu eserlerde dar çerçevede ve sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla yaratılışın nasıllığı ve

¹⁵ el-Kehf 18/51.

¹⁶ *İslam Düşüncesi Tarihi*, ed. M. M. Şerif-Mustafa Armağan (İstanbul: y.y., 1990), 2/229.

¹⁷ Geniş bilgi için bk. Ebu Hamid Muhammed Gazzali, *Tehafütü'l-Felasife: Filozofların Tutarsızlığı*, çev. Bekir Karlığa (İstanbul, Çağrı Yay., 1981), 75-79; Ebu'l-Velid Muhammed İbn Rüşd, *Tehafütü't-Tehafüt*, şerh: Muhammed Abid Cabiri, (Beyrut: Merkezü Dirasati'l-Vahdeti'l-Arabiyye), 2008, 233-236.

¹⁸ Geniş bilgi için bk. İbn Rüşd, *Tutarsızlığın Tutarsızlığı Tehafütü't-Tehafüt*, çev. Kemal Işık, Mehmet Dağ (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1986), 3-61, 81-151.

¹⁹ İbn Rüşd, *Tutarsızlığın Tutarsızlığı*, 169-197; Ebu'l-Vefa Taftazani, *Ana Konularıyla Kelam*, çev. Şerafeddin Gölcük (Konya: Kitap Dünyası Yay., 2000),147.

yoktan yaratılış inancının kaynağı konuları bu eserlerde yer almamaktadır.²⁰ Ancak Kelam alanında Şaban Ali Düzgün, Tefvik Yücedoğru, Çağfer Karadaş ve Mehmet Bulgen gibi bazı akademisyenler yeni dönemde yaratma ve varlık teorisi konusu üzerine çalışmışlardır.²¹

3. Allah'ın Bir Sıfatı Olarak Tekvin

3.1. Zat ve Sıfatlar Hakkında Görüşler

Allah Teala, kendisinin bir tek ve her şeyin yaratıcısı olduğunu, eşi ortağı olmadığını birçok ayette belirtmektedir. Yine Kuran-ı Kerim'de yaratma kelimesi bir şeyi yokluktan meydana çıkarmak ve bir şeyden başka bir şeyi yaratmak şeklinde iki manada kullanılmaktadır.

Tekvin sıfatıyla ilgili münakaşalara girmeden önce zat ve sıfatlar konusu ile ilgili tarihi anlamda bir değerlendirme yapmak gerekir.

3.1.1. Sahabenin Zat ve Sıfatlar Konusundaki Tutumu

Hiz. Peygamber döneminde Müslümanlar her şeyden önce İslam'ın yaratma konusunda getirdiklerine inanmışlardır. Kur'an-ı Kerim'de mevcut ayetlerden bir kısmı, yaratma konusunda, zatında ve fiilinde eşi ortağı olmayan bir tek Allah'a imana davet ederken; bir kısmı da O'nu hayat, kudret, ilim, irade, işitme ve görme gibi sıfatlara haiz bir ilah olarak vasıflandırmaktadır. Zat ve sıfatlar konusunda önce Hiz. Peygamberin ashabının tutumunu öğrenmek faydalı olacaktır. Hiz. Peygamberin ashabi Kur'an ve Sünnet'te zat ve sıfatlarla ilgili olan hususlara şaibesiz bir imanla inanmışlardır. Taftazani'nin ifadesiyle onlar, vahiy zamanına ve vahiy sahibinin sohbeti şerefine iştirak ettikleri için sohbet nuru onlardan şüphe ve vehim karanlığını kaldırmıştır.²²

Makrizi, zat ve sıfatlar meselesinde sahabenin durumunu şöyle açıklamaktadır: "Tabakalarının çeşitliliğine ve sayılarının çokluğuna rağmen sahabeden herhangi birinin Hiz. Peygamber'e (s.a.v.) Allah'ın kendisini Kur'an-ı Kerim'de vasıfladığı manadan sorduğuna dair sahih ve zayıf hiçbir yoldan Hiz. Peygamber'in lisanından bir haber

²⁰ Bk. Hüseyin Aydın, *İlim Din ve Felsefe Açısından Yaratılış ve Gayelilik (Teleoloji)* (Ankara: DİB Yay., 1987), 55-60.

²¹ Şaban Ali Düzgün, *Nesefî ve İslâm Filozoflarına göre Allah-Âlem İlişkisi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998); Çağfer Karadaş, *Bâkîllâni'ye göre Allah ve Alem Tasavvuru* (Bursa: Arasta Yay., 2003).

²² Taftazani, *Ana Konularıyla Kelam*, 115.

gelmemiştir. Fakat onların hepsi bunun manasını anlıyor ve sıfatlar meselesinde konuşmuyorlardı.”²³ Makrizi'nin ifadesinden anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber ve Sahabe devrinde zat ve sıfatlar konusu ile ilgili ihtilaf gözükmemektedir. Nitekim sahabenin bu hususlarla ilgili Hz. Peygamberle bir tartışmasına pek şahit olunmamaktadır. Onların imanı kuvvetli olduğu ve Hz. Peygamberden direk cevap aldıkları için bu mesele onların zamanında bir problem haline gelmemiştir. Zaten sahabe döneminde kelamî ve felsefi meseleler pek tartışma konuları arasında yer almamaktadır. Bu meselenin bir problem şekline bürünmesi daha sonraki devirlerde olmuştur. Sıfatlar hakkındaki görüşün Hulefa-i Râşidîn'in son zamanlarında Abdullah b. Sebe taraftarlarınca ortaya çıktığı bilinmektedir.²⁴ İlk dönem olan sahabe asrında meseleye nasıl bakıldığını aktardıktan sonra, sonraki dönemlerde ortaya çıkan mezheplerin görüşlerine de kısaca bir göz atmak faydalı olacaktır.

3.1.2. Mezheplerin Görüşleri

Allah'ın zat ve sıfatları konusunda itikadî mezhepler birbirlerinden farklı görüşler serdetmiş, hatta bazıları kendi içinde bile görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı aşırı Şiiiler teşbih ve teccimi yaymışlar, bir kısım Mu'tezililer de sıfatların nefyinde mübalağa edip Allah'ın kıdemi hariç diğer sıfatları te'vil ve ta'tile kadar gitmişlerdir.²⁵

Zat ve sıfatlar meselesinde sıfatları kabul edip aşırılığa giden Müşebbihe ve Mücessime fırkalarına zıt olarak, Mu'tezile sıfatların nefyi fikrini ortaya atmıştır. Aslında bu meselede Mu'tezile, zatı tam olarak ilahi sıfatlardan soyutlamamaktadır. Onlar sıfatların zatın aynı olduğunu iddia etmişler, zat üzerine ilahi sıfatların zaid oluşu fikrine karşı çıkmışlardır. Böylece Mu'tezili kelamcılar zât-sıfat birlikteliğinden hareketle, Allah'ın mahlukata benzemekten münezzeh kadim bir varlık olduğunu ispat edip, O'nu her çeşit insani kavramlardan uzak tutma yoluna gitmişlerdir. Bu endişeleri belki de Müşebbihe ve Mücessime mezheplerinin delilsiz hüküm ve karıştırmalarından İslam akaidini savunmaktan kaynaklanmaktadır.²⁶ Mu'tezile'nin fiili sıfatlarla ilgili görüşü;

²³ Takıyyüddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali el-Makrizi, *el-Meva'iz ve'l-İ'tibar bi Zikri'l-Hıtat ve'l-A'sar* (Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, 1270), 2/356.

²⁴ Taftazani, *Ana Konularıyla Kelam*, 115-117.

²⁵ Kemal Işık, *Mutezilenin Doğuşu ve Kelami Görüşleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1967), s.

²⁶ Geniş bilgi için bk. Kadi Abdülcebbar, *Şerhu Usuli'l-Hamse*, thk. Abdülkerim Osman (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1988), 150-232.

müspet olarak da menfi olarak da kullanılabilen sıfatlar fiili sıfatlardır şeklinde özetlenebilir.²⁷

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat özelinde Matüridiler ve Eş'ariler, sıfatları isbat edici bir tutumu benimsemişlerdir. Ancak Allah Teala'nın zati sıfatları ile fiili sıfatlarını birbirinden ayırmak için kullanılacak kesin ölçünün tespit edilmesi noktasında Matüridiyye ile Eş'ariyye arasında ihtilaf vardır. Buradan hareketle mütekellimler zati sıfatlar ile fiili sıfatlar arasında ayırım yapmışlardır. Allah'ın zıddıyla vasıflanması caiz olmayan sıfatları zati sıfatlar (kudret, izzet, azamet gibi) ve Allah'ın zıddıyla vasıflanması caiz olan sıfatları fiili sıfatlar (rıza, rahmet, gazab gibi) şeklinde isimlendirmişlerdir.²⁸

İrade ve kelim sıfatlarına gelince, bunlarda hem nefiy, hem de isbat cari olur. Cenabı Hak "Allah size kolaylık diler de güçlük dilemez"²⁹ "Allah Musa'ya apaçık söyledi."³⁰ "Allah kıyamet gününde onlarla konuşmaz"³¹ buyurmuştur. O halde bu ikisi fiili sıfatlardan olup hadistir.

Eş'ariler ise zati sıfatlar ile fiili sıfatlar arasındaki farkı şöyle ortaya koyarlar: Nefyedildiği halde zıddı lazım gelen sıfat, zati sıfatlardandır. Çünkü Allah'tan "hayat"ı nefyedecek olursak ölüm, kudreti nefyedecek olursak acz lazım gelir; ilim ve cehl de böyledir. Nefyinden zıddının lazım gelmediği sıfatlar da fiili sıfatları oluşturur. Zira ihya, imate, halk veya rızk'ı nefyetsek bundan bir zıddiyet ve mahzur doğmaz. Buna göre Allah Teala'dan "irade" sıfatını nefyetsek cebir ve ızdırar, "kelam"ı nefyetsek dilsizlik ve sükut lazım gelir ki bunlar Allah hakkında muhal sıfatlardır. O halde bu ikisi zati ve kadim sıfatlardır. Matüridilerde zati ve fiili sıfatların her ikisi de kadim ve Allah'ın zatıyla kaim olduğundan böyle bir ayrıma lüzum yoktur.³²

²⁷ Bk. Fahreddin er-Râzî, *Levâmi'ül-beyyinât şerhu esmâillahi teâlâ ve's-sıfât* (Mısır: y.y., 1323), 25; İlyas Çelebi, *İslam İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdulcebbar* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002) 255-263; Metin Yurdağür, *Allah'ın Sıfatları* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1984), 227; Çağfer Karadaş, *Bâkılânî'ye göre Allah ve Âlem Tasavvuru* (Bursa: Arasta Yay., 2003), 109.

²⁸ Murat Memiş, *Ehl-i Sünnet'te Farklılaşma Eş'arî-Matürîdî İhtilafı* (İzmir: Tibyan Yay., 2011), 205-209; Halid b. Ali el-Marzi el-Gamidi, *Nakzu Akaidi'l-Eş'ira ve'l-Matüridiyye* (Riyad: Daru Atlas el-Hadra, 2009), 263-364.

²⁹ el-Bakara 2/185.

³⁰ en-Nisâ 4/164.

³¹ el-Bakara 2/174.

³² Geniş bilgi için bk. Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eş'ari, *el-İbane an Usuli'd-Diyane*, thk. Fevkiyye Hüseyin Mahmud (Kahire, Daru'l-Kitab, 1987), 161-179; Sa'deddin et-Teftazani, *el-Makasid Kelam ilminin Maksatları*, çev. İrfan Eyibil (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2019), 520-557.

Yalnız Mu'tezile ileri gelenlerinden Ebu'l-Huzeyl el-Allaf'ın görüşünde biraz farklılık göze çarpmakta ancak bu farklılık da lafzî olmaktan öteye gitmemektedir.³³ Vasıl b. Atâ'dan sonra Mutezili alimler felsefeden etkilenmişler ve bu durum görüşlerine de yansımıştır.³⁴

Eş'ari, sıfatlar zatın gerisinde kendi başlarına duran manalar değildir, belki onlar Allah'ın zatıdır şeklinde görüş beyan eden Allaf'ın bu görüşünü Allah'ın ilmi, kudreti, hayatı küldür diyen Aristo'dan aldığını belirtmektedir.³⁵

Mu'tezile eleştirisi yapan Eş'ari, Allah'ın zatıyla kaim yedi sıfatı ispat etmiş ve şöyle demiştir: "Allah ilimle alim, kudretle kadir, hayatla diri, iradeyle irade eden, kelamla konuşan, semi ile işiten, basarla görendir. Bunlar Allah'ın zatıyla kaim ezeli sıfatlarıdır. Ancak sıfatlar O'dur. O'ndan başkadır. O, zat değildir. Ondan başka bir şey de değildir şeklinde söylenemez" demiştir.³⁶ Eş'ari'ye göre ilahi sıfatlar kadim olmasının yanında Allah'ın zatıyla da kaimdir. Bu görüşünü de aşağıdaki şekilde delillendirmektedir: "Allah'ın kadim bir kelamla mütekelim, ezeli bir irade ile irade sahibi olduğuna delil onun mülkün sahibi bir melik oluşuna dayanmaktadır. Melik, emretme ve nehyetme kendine ait olan kimsedir. O halde Allah ya kadim ya da muhdes bir emirle emredicidir. Eğer yaratılmış bir emirle emrediyorsa şu hususlar ortaya çıkacaktır:

1) Onu zatında yaratır, bir mahalde ihdas eder. Onu zatında ihdas etmesi imkansızdır. Çünkü O'nun zatı, hadiselerle mahal olamaz. Bu muhaldir.

2) Onu bir mahalde meydana getirmesi de düşünülemez. Çünkü o zaman mahal ile vasıflanması gerekir.

3) Mahalsiz onu yaratmaması da imkansızdır. Çünkü akla aykırı bir durum ortaya çıkmaktadır.

³³ Bk. Ebu'l-Hüseyin el-Hayyat, *Kitabü'l-İntisar: Mutezile Savunusu*, çev. Metin Yıldız (Ankara: Ankara Okulu, 2018), 193-195; Reşid el-Hayyun el-Bender, *Mu'teziletü'l-Basra ve'l-Bagdad* (London: Daru'l-Hikme, 2000), 107-119.

³⁴ Fahreddin er-Razi, *Allah'ın Aşkınlığı*, çev. İbrahim Coşkun (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 15-22.

³⁵ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eş'ari, *Makalatü'l-İslamiyyin* (Wiesbaden: Verlag GmbH, 1980), 1/483-485.

³⁶ Eş'ari, *el-İbane*, 161-179.

O halde onun, O'na sıfat olarak ezeli olduğu ortaya çıkıyor. Bu hüküm irade, işitme, görme v.b. sıfatları için de geçerlidir.”³⁷ Bu şekilde Eş'ari sıfatları ispat etmekle, Mu'tezile gibi sıfatları kabul etmeyenlere de cevap vermektedir. Ayrıca Allaf'ın bu görüşlerini felsefecilerden aldığı Şehristani de vurgulamaktadır.³⁸

Mu'tezile'nin sıfatları nefy görüşü, Şia mezhebi tarafından da kabul görmüştür. Hatta Şii fırkalardan İsmailiye sıfatların nefyinde çok aşırılığa gitmiştir. Bunun için İsmailiye'den şöyle söz edilmiştir: “Onlar gerçekten sıfatları nefyeden, bertaraf edip inkâr eden ve ilahi zatı bütün sıfatlardan soyan kimselerdir.”³⁹ Konumuz tekvin sıfatı olduğundan, sıfatlarla ilgili ekollerin görüşlerini bu kadarla sınırlı tutmak yeterli olacaktır.

3.2. Eşari ve Matüridi Ekolleri Arasında Kudret ve Tekvin Sıfatı ile İlgili Münakaşalar

Allah'ın subuti sıfatlarından biri olan kudret sıfatı, Matüridi ve Eş'ariler arasında taalluk bakımından tartışmalara sebep olmuştur. Ehl-i sünnet'in itikadî ekolleri olan Eşariyye ve Matüridiyye'ye göre kudret sıfatı, Allah Teala hakkında sabit olan meânî sıfatlardan biri olarak kabul edilmektedir. Yaratma hususunda bu iki ekolden biri olan Eş'ari alimler kudret sıfatını yeterli görürken; Matüridiler yaratmada müstakil bir sıfat olarak “Tekvin Sıfatı”nı ortaya koymak suretiyle Eş'arilerden ayrılmışlar, bundan dolayı da kudret sıfatını anlama ve tarif etmede her iki ekol birbirlerine muhalefet etmişlerdir.⁴⁰

Eş'arilere göre; icad etmek, yaratmak ve bilfiil vücuda getirmek, Allah'ın kudret sıfatından kaynaklanmaktadır. “Çünkü Allah ile kaim ve O'nun ilim ve iradesine muvafık olarak mümkünatı icad ve yok eden Kudret sıfatı, iki türlü taalluku olan ezeli ve vücudi bir sıfattır. Bu taalluklardan biri ezeli olup, mümkünatın failden südur etmesini sağlar. Diğeri ise, taalluk-u hadistir ki, ezeli iradenin tercihinine göre herhangi bir mümkün bununla var veya yok olmuş olur. İşte bu ikinci taalluk, var veya yok etmede esastır. O halde Tekvin, Kudret sıfatının bu ikinci taallukunun eseridir ve tekvin adıyla müstakil

³⁷ Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdu'l-Kerim Şehristani, *el-Milel ve'n-Nihal* (Beyrut: Daru's-Surur, 1949), 1/95.

³⁸ Şehristani, *el-Milel ve'n-Nihal*, 1/49-50.

³⁹ Şehristani, *el-Milel ve'n-Nihal*, 1/193.

⁴⁰ Geniş bilgi için bk. Ebu Mansur Muhammed Matüridi, *Kitabü't-Tevhid*, thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruşi (İstanbul: İSAM Yay., 2017), 124-134; Ali Arslan Aydın, *İslam İnançları ve Felsefesi (Tevhid ve Kelam)* (Ankara: DİB Yay., ts.), 1/196-199.

bir sıfat yoktur. Allah'a "Mükevvin" isminin ıtlak olunması, "tekvin" adıyla zaid olan başka bir sıfatın O'na isnad edilmesini gerektirmez."⁴¹

Buradan hareketle Tekvin sıfatını kudret sıfatının içinde gören Eş'ariler, tekvin sıfatını kabul etmekle iki ayrı kudret sıfatı kabul edilmiş olacağını iddia ederek, Matüridileri tenkit etmektedirler. Örneğin bir Eş'ari kelamcısı olan Fahrüddin er-Razi bu tenkidi el-Muhassal adlı eserinde detaylı bir şekilde ortaya koymuştur.⁴²

Bundan dolayı Eş'arilere göre Tekvin, hakiki bir sıfat olmayıp; kudret sıfatına raci ve onun ikinci taallukundan ibarettir. Kâinatın yaratılması, Allah'ın ezeli kudretiyle irade ve ilmüne muvafık olarak gerçekleşmiştir. Mümkün varlıklar, Allah'ın kudretinin bir eseri ve tecellisi olarak ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle kudret sıfatının talluku, sadece mümkün olan şeylere yöneliktir. Fakat aklen vacip ve müstahil olan şeylere taalluku mümkün değildir.⁴³

Matüridilerin görüşüne göre Kudret ve Tekvin sıfatları, Allah ile kaim ve yalnız mümkünata taalluku olan ezeli, vücudi ve vacib olan subuti sıfatlardandır. Bu durumda Kudret, Allah'ın bütün mümkünat ile ilgili olarak, irade ve ilmüne uygun bir şekilde etki etmesi ve tasarrufta bulunması anlamına gelmekte ve bu sıfatın bir taalluku bulunmaktadır. Mümkünat ile alakalı olan olan bu sıfatın taalluk yönü ezeli olup, Allah'ın mümkün olan bir şeyi yaratıp yaratmaması, vücuda getirip getirmemesi onunla sahih olmaktadır.⁴⁴

Matüridilerin iddiasına göre, bir şeyi yoktan var etmek ve bizzat yaratmak, Eş'arilerin iddia ettiği şekilde Kudret sıfatı ile olmayıp, Tekvin sıfatı ile gerçekleşmektedir. Bu durumda Allah'ın şanıdan olan Kudret sıfatından başka bir de, bir şeyi yok iken var etmek "Tekvin" sıfatı vardır. O halde Maturidilere göre Tekvin sıfatı; Allah'ın şanıdan olan, O'nunla kaim olan ve bilfiil yaratmak anlamındaki ezeli ve vücudi bir sıfattır. "Tekvinden maksat, mükevvin ile mükevven arasındaki izafi taalluk

⁴¹ Neseî, *Tabsiratü'l-Edille fi Usulî'd-Din*, 1/450-451; Aydın, *İslam İnançları ve Felsefesi (Tevhid ve Kelam)*, 1/196-197.

⁴² Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Razi, *Muhassal* (Mısır: y.y., 1323), 135.

⁴³ Memiş, *Ehl-i Sünnet'te Farklılaşma Eş'arî-Matürîdî İhtilafı*, 205-209.

⁴⁴ Memiş, *Ehl-i Sünnet'te Farklılaşma Eş'arî-Matürîdî İhtilafı*, 205-209.

olmayıp, bir eserin vücut bulmasında müessir olan “mebde-i tekvin”dir. Bu mebde izafi ve itibari olmayan hakiki bir sıfattır.”⁴⁵

3.2.1. Tekvin Sıfatı Açısından Eşari-Maturidi Mukayesesi

Allah Teâlâ'nın her şeyin yaratıcısı olduğunda akıl ve nakil açısından ittifak vardır. Aslında خالق (hâlık) ve مَكُون (mükevvin) kelimeleri خلق (halk) ve تكوين (tekvin) kelimelerinden türemiş ism-i fâillerdir. Masdarı sabit olmadan, bundan türemiş bir ismin bir şey için sabit olmasının muhal olduğunda akıl ve nakil müttefiktir. O halde tekvin Allah'ın zâtına sabit olup kudret sıfatından başka bir sıfattır. “Tekvin, ilim, irade ve kudret sıfatlarından başka bir fonksiyona sahiptir. Çünkü ilim sıfatıyla malumat bilinir. Kudret sıfatıyla mümkünatın icad veya yok edilmeleri sahih olur. İrade sıfatıyla, icad veya yok etmeden biri diğerine tercih edilir ve bu tercihten sonra, tercih olunanı yaratmakta bilfiil müessir olacak başka bir sıfat lazımdır ki bu da Tekvin sıfatıdır.”⁴⁶

“Allah Teâlâ'nın ilim ve iradesine göre yarattığı şeylerin ve canlıların nizamlı, sanatlı, sağlam ve akıllara hayranlık verecek bir şekilde güzel yaratılması da tekvin sıfatıyla olur.”⁴⁷

Tekvin sıfatıyla kudret sıfatı arasındaki fark şu şekilde ifade edilebilir:

Tekvin de Kudret gibi yalnız mümkün varlıklara, yani olması da olmaması da caiz olan şeylere taalluk eder. Ancak:

1. Kudret'in takdir edilen şeylere taalluku ezeli ve her birine olan nisbeti de aynıdır.
2. Tekvin'in mükevvenata taalluku ezeli olmayıp hadistir ve yalnız vücuda gelen şeylere taalluk eder.
3. Tekvin sıfatı, takdir edilen şeyin mevcudiyetini gerektirdiği halde, kudret takdir edilen şeyin vücut bulmasını gerektirmemektedir.⁴⁸ İşte Matüridler kudret ile tekvin arasındaki farkı bu şekilde ortaya koymaktadırlar.

⁴⁵ Bk. Matüridi, *Kitabü't-Tevhid*, 126-134; Aydın, *İslam İnançları ve Felsefesi (Tevhid ve Kelam)*, 1/197-198; Bağçeci, “Tekvin”, 8/42.

⁴⁶ Nesefi, *Tabsiratü'l-Edille fi Usulî'd-Din*, 1/450-451; Aydın, *İslam İnançları ve Felsefesi (Tevhid ve Kelam)*, 1/198.

⁴⁷ Bağçeci, “Tekvin”, 8/42.

⁴⁸ Matüridi, *Kitabü't-Tevhid*, 126-134; Nesefi, *Tabsiratü'l-Edille fi Usulî'd-Din*, 1/450-451; Aydın, *İslam İnançları ve Felsefesi (Tevhid ve Kelam)*, 1/198.

3.2.2. Yaratmada Hangi Sıfatın Etkin Olduğu Açısından Eş'ari-Maturidi Mukayesesi

Sıfatlar konusunda mezheplerin görüşlerini bu şekilde verdikten sonra şimdi asıl konumuza gelmiş bulunuyoruz. Eşarilerle Matüridiler arasında cereyan eden tartışmalardan biri de yaratmanın hangi sıfatla gerçekleştiği konusudur.

Tekvin, takdir edilen şeyin mevcudiyetini zorunlu kıldığı halde, Kudret bunu gerektirmez. Ancak Cenabı Hak onun varlık sahasına çıkmasını sahih kılar. Bunlar Matüridiler açısından Kudret ve Tekvin sıfatlarını birbirinden ayırdeden özelliklerdir.⁴⁹

Allah Teala'nın yaratmak, rızık ve nimet vermek, azab etmek, öldürmek ve diriltmek gibi bütün fiilleri, Tekvin sıfatının tecellileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kudret ve Tekvin, O'nun kemal sıfatlarından olup zıtları olan "kudretsizlik" yani yaratmaktan aciz olmak, Allah hakkında muhaldir. Allah'ın sonsuz bir kudret sahibi ve her şeye kadir olduğuna, içinde olduğumuz kâinat ve içindeki güzellikleri en büyük delili olarak gözümüzün önünde durmaktadır.⁵⁰

Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde zikredilen "Şüphesiz Allah; her şeye hakkıyla kadirdir"⁵¹ ayeti Allah'ın kudret sıfatıyla muttasıf olduğuna delil teşkil ederken "O'nun (Allah'ın) emri, bir şeyi dilediği zaman ona yalnız ol demesinden ibarettir. O da hemen oluverir."⁵² ayeti de yaratmaya ve diğer ilahi fiillere mebbe olduğu söylenen Tekvin sıfatına delil olarak zikredilmiştir.

Görüldüğü gibi Eş'ariyye ve Matüridiyye, Allah Teala'nın bu alemi yoktan, bir anda ve varlığına delil olmak üzere yarattığı hususlarında ittifak etmişlerdir. Ancak yaratılışta hangi sıfatın etkili olduğu ve nasıl icra edildiği hususlarında ihtilafa düşmüşlerdir. Allah Teala'nın fiilini gerçekleştirmek için "ol" emrini verdiğinde, yaratılış bir anda olurken bu emrin yaratmada geçerli olup olmayacağına ilişkin Eş'ariler; bu ve benzeri ayetlerdeki "ol" emrinin ademe hitap olduğunu ve yokluğa hitab-ı ilahi'nin vaki olacağını savunurlar. Eş'ariler bu ve benzeri ayetlerdeki "ol" emrinin zahirini alarak

⁴⁹ Matüridi, *Kitabü't-Tevhid*, 126-134.; Neseî, *Tabsiratü'l-Edille fi Usulî'd-Din*, 1/450-451; Aydın, *İslam İnançları ve Felsefesi (Tevhid ve Kelam)*, 1/198.

⁵⁰ Neseî, *Tabsiratü'l-Edille fi Usulî'd-Din*, 1/450-451; Mehmet Kalaycı, *Tarihsel Süreçte Eş'arilik Maturidilik İlişkisi* (Ankara: Ankara Okulu Yay.,2017), 288-295; Aydın, *İslam İnançları ve Felsefesi (Tevhid ve Kelam)*, 1/198-199

⁵¹ el-Ahkâf 46/33; Âl-i İmrân 3/26; el-En'âm 6/17; en-Nahl 16/77; en-Nûr 24/45; er-Rûm 30/50.

⁵² Yâsîn 36/82.

eşyanın bu hitapla yaratıldığını savunmuşlardır. Allah, eşyanın yaratılışı hakkındaki sünnetini bu şekilde icra eder ve “ol” emri hakikattir,⁵³ şeklinde ifade etmişlerdir.

Eş’ari kelimcilerinin bu görüşlerine karşılık Matüridi kelimcileri, “ol” emrinin, eşyanın yaratılışının gerçekleşmesi şeklinde olmadığını, fakat bu emrin yaratılışın süratinden ve çabuk olmasından kinaye olduğunu ve Allah için yaratma eyleminin çok kolay gerçekleşmesi durumunu ifade ettiğini savunurlar. Matüridi mütekellimler, yaratılışın Allah’ın tekvin sıfatı ile vuku bulduğunu ve “ol” emrinin taallukunun olmadığını ifade ederler. Ayetlerdeki “ol” emri onlara göre yaratılışın süratinden kinayedir. Bir Eş’ari kelimcisi olan Gazzali (ö. 505/1111) de bu konuda Matüridilerin görüşüne katılmaktadır.⁵⁴ Eş’ari ve Matüridi mezheplerinin bu konu üzerindeki ihtilafları, tekvin sıfatı hakkındaki anlayış farklılığından kaynaklanmaktadır. Çünkü Eş’ariler, Allah’ın fiilini icra ettiği sıfatın kudret, Matüridiler de bu sıfatın tekvin olduğunu savunmaktadırlar. Matüridiler, yaratılışın sadece tekvin sıfatıyla meydana geldiğini kabul edip, başka bir emrin bu işlevi yerine getirmesini uygun bulmazlar. “Ol” emrini Allah’ın fiilini icra edişteki süratten kinaye olarak anlamaları ve ayeti o şekilde yorumlamaları onların görüşleri açısından tutarlı görünmektedir. Allah’ın fiillerinin bir anda meydana geldiğini haber veren şu ayet de onların anlayışına uygun görünmektedir: “Bizim buyruğumuz bir göz kırpması gibi anidir”⁵⁵

Esasında bu ihtilafın kaynağı, iki mezhebin fiili sıfat anlayışına dayanmaktadır. Eş’arilere göre yaratma, rızık verme, diriltme ve öldürme gibi sıfatlar kadim olmayıp hadis kabul edilmiştir. Bundan dolayı fiili sıfatlara ezeli demek doğru değildir. Çünkü fiilleri ortaya çıkmadan, ezelde Allah’ı fiillerinden türemiş olan bu sıfatlarla nitelendirmek mümkün değildir.⁵⁶

Matüridilere göre, Allah’ın bütün sıfatları ister zatî, ister subûtî ve isterse fiilî olsun bunların hepsi ezeli ezelîdir. Sıfatlar arasında bir ayırım yapılmaz ve aralarında hiçbir fark yoktur. Fiili sıfatların hepsi tekvin sıfatına raci olup, ortak manaları “yoktan var etmek” demektir.⁵⁷

⁵³ Yücedoğru, *İslam İtikadında Yaratılış*, 74-75.

⁵⁴ Yücedoğru, *İslam İtikadında Yaratılış*, 74.

⁵⁵ el-Kamer, 54/50.

⁵⁶ Fahreddin er-Razi, *Me’alimü Usulî’-d-Din: Kelam İlmini Esasları* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2019), 114-117

⁵⁷ Matüridi, *Kitabü’t-Tevhid*, 126-134.

Bu iki mezhep arasındaki ihtilafın lafzi olduğunu ve iki mezhebin de aynı şeyleri söylediğini belirten Gazali, bu ihtilafta uzlaştırıcı bir görev yapmıştır.⁵⁸ Ama gerçekte Matüridi mezhebinin bu konudaki görüşü daha makul gözükmektedir.

Eş'ariler, fiili sıfat anlayışının bir neticesi olarak, Matüridilerin subuti sıfatlardan kabul ettiği tekvin sıfatını kabul etmemişlerdir. "Mahluk olmadan hâlık olmaz" düşüncesinden hareketle, tekvin sıfatının hadis olduğunu savunmuşlardır. Çünkü onlara göre tekvine verilen yol, yaratmaktır. Halbuki kudret sıfatına iradenin katılmasıyla aynı netice hasıl olmakta ve başka bir sıfata gerek kalmamaktadır.⁵⁹

Eş'arilerin bu husustaki endişelerinin kaynağı, tekvin ile mükevveni aynı kabul etmeleri ve tekvinin ezeli bir sıfat kabul edilmesinden mükevvenin, mahlukatın da ezeli olmasının kabul edilmesi gerekeceğidir. Çünkü mükevven olmadan tekvinden söz edilemeyeceğini söylerler. Tekvin, müstakil ve ezeli bir sıfat kabul edilirse mükevven (mahluk) da ezeli olur; çünkü "mahluk" olmadan "halk"ı düşünmek mümkün değildir. Yani tekvin mükevvenin aynıdır.⁶⁰

Halbuki Matüridiler, tekvin ile mükevvenin aynı olmadıklarını ve tekvinin kadim olduğu halde mükevvenin hadis olmasının mümkün olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin, Ebu'l-Muîn en-Nesefiye göre yaratma (halk) ezeli, yaratılan (mahluk) ise hâdistir ve mükevven yaratılmış, var edilmiş nesnelere için kullanılan bir sıfattır. Bundan dolayı birbirlerinden ayrılmaları gerekir. Yine zatın fiili ile mefulü arasında ayrılık vardır. Ayrıca yaratılan varlık olmadan da yaratma sıfatının bulunması caizdir. Çünkü kudret sıfatından ayrı olarak tekvin sıfatına ihtiyaç vardır ki böylece güç yetirilen şey fiilen varlık sahasına çıkarılabilsin. Bu sebeple kudret, altında olanların güç yetirilebilecek şeyler olduğunu gerektirir, yoksa var olduğunu ortaya koymaz. Eğer var olduğunu gerektirmiş olsaydı bu var etmek olurdu. Çünkü icad, var olmayı gerektirir. Şayet varlık kudret ile meydana gelseydi, yaratma ve var etmeyi söylemeye gerek kalmaz ve böylece

⁵⁸Bk. Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzali, *İtikad'da İktisad*, çev. Osman Z. Soyuyiğit (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1971), 144-158.

⁵⁹ er-Razi, *Me'alimü Usulî'd-Din : Kelam İlminin Esasları*, 114-117; Teftazani, *el-Makasid: Kelam İlminin Maksatları*, 554-558.

⁶⁰ Teftazani, *el-Makasid: Kelam İlminin Maksatları*, 554-558; Nureddin es-Sabuni, *Maturidiye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: DİB Yay., ts.), 91.

Allah kâinatın yaratıcı değil de ona gücü yeten olduğu ifade edilirdi ki bu yukarıda anlatıldığı gibi anlamsızdır.⁶¹

Kudret sıfatı varken tekvin sıfatına gerek kalmaz diyen muhaliflere, Matüridi kelamcılarının olan Nesefî şu cevabı ver: “Yok olan bir şey, onu var etmeye kudretin olmasıyla var olmaz; ayrıca onu var etmek gerekir. Kâinat, yokluk halindeyken var edilecek bir durumda değildi. Çünkü bir şeyi var etmek, onu hemen değil, Allah’ın var olacağını bilip takdir etmesiyle olur. Eğer bu durum kudret ile oluyorsa Allah’a hâlık ve mûcid demenin anlamı kalmaz. Matüridiler açısından tekvin sıfatı, Allah’ın yaratıcılık vasfını ifade eden ve bunu ortaya koyan ezeli bir sıfattır. Onlara göre kudret sıfatı, bir şeyi yapabilmeyi ifade eden güç olarak anlaşılmalıdır. Buna bağlı olarak tekvin sıfatı da varlıkların yaratılışında etkindir. Allah’ın bütün varlıkları yaratması, tekvin sıfatıyla olmaktadır.”⁶²

Tekvin ilim, irade ve kudret sıfatlarından farklı bir fonksiyona sahiptir. Çünkü ilim ile malumat bilinir, kudret ile mümkün olan şeylerin yapılması veya terkedilmesi geçerli olur, irade ile de fiil, yaratma veya terk şıklarından biri tercih edilmiş olur. Yine bu sıfat da kudret ve irade gibi mümkün varlıklara taalluk etmektedir⁶³. Yaratmada ve var etmede bilfiil etken sıfat ise tekvindir. Allah, ezelden ebede yaratıcı olduğuna göre, tekvin sıfatı da hem ezeli hem de ebedi bir sıfattır.

Mu’tezile ise, “Allah’ın eşyayı yaratmada ayrıca hakiki bir tekvin sıfatına ihtiyacı yoktur. Dilediği her şeyi yaratmada O’nun zatı kafidir.”⁶⁴ şeklinde görüşlerini dile getirmiştir.

SONUÇ

Tekvin-yaratma-yaratılış konusu, tarihin her safhasında insanın dikkatini celbeden bir konu olmuştur. Bu konu, metafizik boyutta olduğundan genel geçer bir yaratılış izahı da yapılamamıştır. İlahi dinlerden Yahudilik ve Hıristiyanlık’ta, yaratılışın yoktan olduğu konusunda bir paralellik göze çarpmaktadır. İslam itikadında da yaratmanın aynı şekilde yoktan var etme şeklinde gerçekleştiği vurgulanmıştır. Hicri

⁶¹ Geniş bilgi için bk. Ebu’l-Muîn Meymun b. Muhammed en-Nesefî, *Tabsıratü’l-Edille fi Usulî’-d-Din*, thk. Hüseyin Atay (Ankara: DİB Yay., 1993), 1/400-489.

⁶² Nesefî, *Tabsıratü’l-Edille fi Usulî’-d-Din*, 1/450-451; Düzgün, *Nesefî ve İslâm Filozoflarına göre Allah-Âlem İlişkisi*, 238-259.

⁶³ Gölcük-Toprak, *Kelam*, 240.

⁶⁴ Bağçeci, “Tekvin”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, 8/42.

ikinci asrın sonlarında Müslümanların karşısına problem olarak çıkan bu konu nasslarda net olarak açıklanmamış, sadece hikmet yönüne değinilmiştir.

İslam itikadının benimsediği yoktan yaratılış inancı, Allah'ın yoktan yaratıcı vasfından, nassların ortaya koyduğu ezelde tek, her şeyi yaratan ve kendinden başka yaratıcı olmayan vs. şeklinde nitelikleri olan Allah telakkisinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Kur'an ve hadislerde yaratma ifade eden halk, bedi' vb. kelimelerin nasslarda kazandığı anlamlardan çıkarılmakta, yaratılışın ana kaynağıyla ilgili net bilgiye ulaşamamaktadır.

Kelam alimleri konunun nasıl olduğundan ziyade neden kısmıyla ilgilenmişler, ona hikmet yönünden bakmışlar ve o şekilde değerlendirmişlerdir. Yine İslam filozoflarının konuya bakış açısı, küçük farklılıklara rağmen İslam'ın yaratma konusundaki genel itikad esaslarıyla paralel görünmektedir. Buradan hareketle ilahi dinler, yaratmanın yoktan olduğu konusunda görüş birliğine sahiptir.

Allah'ın zat ve sıfatları hususunda ise kelam ekollerinin görüşlerinde farklılık göze çarpmaktadır. Sıfatlar konusunda Mu'tezile ve Şia tarafından farklı görüşler sergilenmiştir. Bunların düşünceleri sıfatların Allah'ın zatından farklı bir şekilde ele alınması yönündedir. Çünkü sıfatlara ezililik yüklemekle Allah'ın varlığına ve birliğine zarar verileceği endişesini taşımaktadırlar. İslam filozofları da bu düşüncelere katılmaktadırlar. Aslında Mu'tezilenin endişesi, Mürcie ve Cebriyye gibi ekollerin sıfatlar konusundaki aşırı tutumlarından kaynaklanmaktadır.

Ehl-i Sünnet olarak nitelendirdiğimiz Eş'ari ve Matüridi ekolleri ise bunların görüşlerine karşılık Allah'ın sıfatlarını ispata çalışmışlardır. Eş'ariler, Allah'ın yedi sıfatını ispat noktasında büyük bir titizlik göstermiştir. Matüridiler ise aynı görüşleri paylaşmakla birlikte -Eş'ari ekolünden ayrı olarak- tekvin sıfatı konusunda farklı bir görüş ortaya koymuştur. Eş'ariler, Kudret sıfatını yaratmayı da içine alan bir sıfat olarak kabul ederek, tekvin sıfatına ihtiyaç olmadığını beyan etmişlerdir. Matüridiler ise tekvin sıfatını ispat ederek Allah'ın sıfatlarının sekiz tane olduğu hususunu özenle savunmuşlardır.

Bizim bu konudaki görüşümüz de tekvin sıfatının Allah'ın sıfatlarından biri olduğu yönündedir. Çünkü kudret sıfatı, bir şeye güç yetirilebileceğini ifade ederken, tekvin sıfatı onu kesin olarak ortaya koymayı ifade eder. Dolayısıyla Allah'ın sıfatları

ezeli ve ebedidir. Bunun böyle olması, O'nun ulviyetine bir kusur getirmediği gibi yüceliğini ortaya koyar. Bu sebeple genel anlamda sıfatlar konusu ile ilgili Ehl-i Sünnetin görüşü daha makul görünmektedir. Kudret ve Tekvin sıfatları özelinde ise Matüridiler, yaratma konusunda Eş'arilere göre daha tutarlı gözükmektedirler.

KAYNAKÇA

- Atay, Hüseyin. Farabi ve İbn Sina'ya Göre Yaratma. Ankara: AÜİF Yayınları, 1974.
- Aydın, Ali Arslan. İslam İnançları ve Felsefesi (Tevhid ve Kelam). Ankara: DİB Yay., ts.
- Aydın, Hüseyin. İlim Din ve Felsefe Açısından Yaratılış ve Gayelilik (Teleoloji). Ankara: DİB Yay., 1987.
- Bedevî, Abdurrahman. Mevsûatü'l-Felsefe. Beyrut: y.y., 1984.
- Bender, Reşid el-Hayyun. Mu'teziletü'l-Basra ve'l-Bagdad. London: Daru'l-Hikme, 2000.
- Çelebi, İlyas. İslam İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdulcebbar. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- Düzgün, Şaban Ali. Neseî ve İslâm Filozoflarına göre Allah-Âlem İlişkisi. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Eş'ari, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail. el-İbane an Usulî'd-Diyane. tah. Fevkiyye Hüseyin Mahmud. Kahire: Daru'l-Kitab, 1987.
- Eş'ari, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail. Makalatü'l-İslamiyyin. tsh. Helmut Ritter, Franz Steiner. Wiesbaden: Verlag Gmbh, 1980.
- Firuzabadi, Mecdüddin Muhammed b. Yakub. el-Kâmûsu'l-Muhît. Beyrut: Daru'l-İlm, ts.
- Gamidi, Halid b. Ali el-Marzi. Nakzu Akaidi'l-Eşa'ira ve'l-Matüridiyye. Riyad: Daru Atlas el-Hadra, 2009.
- Gazzali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. İtikad'da İktisad. çev. Osman Z. Soyyiğit. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1971.
- Gazzali, Ebu Hamid Muhammed Gazzali, Tehafütü'l-Felasife: Filozofların Tutarsızlığı. çev. Bekir Karlığa. İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- Gölcük, Şerafettin-Toprak, Süleyman. Kelam. Konya: Tekin Kitabevi, 2001.
- Hayyat, Ebu'l-Hüseyin. Kitabü'l-İntisar: Mutezile Savunusu. çev. Metin Yıldız. Ankara: Ankara Okulu, 2018.
- Işık, Kemal. Maturidi'nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı. Ankara: Fütüvvet Yay., 1980.
- İbn Manzur, Celeleddin b. Mükerrrem. Lisanu'l-Arab. Beyrut: Dar'u-Sadr, ts.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed. Tehafütü't-Tehafüt. şrh. Muhammed Abid Cabiri. Beyrut: Merkezü Dirasati'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2008.
- İbn Rüşd, Tutarsızlığın Tutarsızlığı Tehafütü't-Tehafüt. çev. Kemal Işık, Mehmet Dağ. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1986.
- İslam Düşüncesi Tarihi. ed., M. M. Şerif-Mustafa Armağan. İstanbul: y.y., 1990.
- İzmirli, İsmail Hakkı. Yeni İlm-i Kelam. İstanbul: Amire Matbaası, 1340-1343.
- Kadı Abdülcebbar. Şerhu Usulî'l-Hamse. thk. Abdülkerim Osman. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1988.
- Kalaycı, Mehmet. Tarihsel Süreçte Eş'arilik Maturidilik İlişkisi. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2017.
- Karadaş, Çağfer. Bâkullâni'ye göre Allah ve Âlem Tasavvuru. Bursa: Arasta Yay., 2003.
- Kitabu Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1972.
- Makrizi, Takiyyüddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali. el-Meva'iz ve'l-İ'tibar bi Zikri'l-Hitât ve'l-Asar. Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, ts.
- Matüridi, Ebu Mansur Muhammed. Kitabü't-Tevhid. thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruşî. İstanbul: İSAM Yay., 2017.
- Memiş, Murat. Ehl-i Sünnet'te Farklılaşma Eş'arî-Matürîdî İhtilafı. İzmir: Tibyan Yay., 2011.
- Musa b. Meymun, Delaletü'l-Hairin. haz. Hüseyin Atay. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1974.
- Mustafa, İbrahim vd.. el- Mu'cemu'l-Vasit. Tahran: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Neseî, Ebu'l-Muîn Meymun b. Muhammed. Tabsiratü'l-Edille fi Usulî'd-Din. Tenkitli Neşir. Hüseyin Atay. Ankara: DİB Yay., 1993.
- Neseî, Ömer. İslam İnançının Temelleri. Haz. M. Seyyid Ahsen. İstanbul: Otağ Yay., 1973.
- Razi, Fahreddin. Allah'ın Aşkınılığı: Esasü't-takdis fi ilmi'l-kelam. çev. İbrahim Coşkun. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- Razi, Fahreddin. Levâmiü'l-beyyinât şerhu esmâillahi teâlâ ve's-sıfât. Mısır: y.y., 1323.
- Razi, Fahreddin. Me'alimü Usulî'd-Din: Kelam İlmîni Esasları. çev. Muhammed Altaytaş. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2019.

- Razi, Fahrüddin. Muhammed b. Ömer. Muhassal. Mısır: y.y., 1323.
- Sabuni, Nureddin. Maturidiye Akaidi. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: DİB Yay., ts.
- Schimmel, Annemarie. Dinler Tarihine Giriş. Ankara: AÜİF Yay., 1955.
- Şamil İslam Ansiklopedisi. Ed. Duran Kömürcü. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2000.
- Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdu'l-Kerim. el-Milel ve'n-Nihal. Beyrut: Daru's-Surur, 1949.
- Taftazani, Ebu'l-Vefa. Ana Konularıyla Kelam. çev. Şerafeddin Gölcük. Konya: Kitap Dünyası, 2000.
- Tai, Muhammed Basil. "Dakiku'l-Kelam: Kelam Kozmolojisinin Bilimsel Değeri" Güncel Kelam Tartışmaları. çev. Mehmet Bulğen. edt. Mehmet Bulğen-Enis Doko. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2017, 324-343.
- Teftazani, Sa'deddin, el-Makasid Kelam ilminin Maksatları, çev. İrfan Eyibil, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Topaloğlu, Bekir- Çelebi, İlyas. Kelâm Terimleri Sözlüğü. İstanbul: İSAM Yay., 2017.
- Yazıcıoğlu, Mustafa Sait. Maturidi ve Neseî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı. İstanbul: MEB Yay., 1997.
- Yurdağür, Metin, Allah'ın Sıfatları, İstanbul: Marifet Yay., 1984.
- Yücedoğru, Tevfik. İslam İtikadında Yaratılış. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay., 1994.